

Bijzondere buren

Lokaal bestuur en lokale verkiezingen in Nederland en Vlaanderen

Julien van Ostaaijen

ABSTRACT: Fascinating Neighbours. Local Government and Local Elections in the Netherlands and Flanders (Belgium)

Even though they are portrayed as culturally and mentally very different, the Dutch and the Flemish share a border, a part of their history, and their language. Little oversight has been provided regarding the similarities and differences in terms of their democratic and political institutions and their mode of operation. This is especially the case for the local level. With upcoming local elections in both the Netherlands and Flanders/Belgium, this article presents an oversight of similarities and differences regarding local government and local elections in both territories. The main conclusion is that there are differences and similarities in both the local institutional setting and government practice. In local government practice however, the differences stand out. **KEYWORDS:** The Netherlands, Flanders, Belgium, local government, local politics, elections

1. Inleiding

Nederland en Vlaanderen delen een grens, een taal en een deel van hun geschiedenis. Het is daarom opvallend dat op het terrein van politiek en bestuur weinig systematisch en omvattend vergelijkend onderzoek te vinden is.¹ Dat geldt nog meer voor het lokale niveau. Met de gemeenteraadsverkiezingen in Nederland en België in het vooruitzicht staat in dit artikel de volgende vraag centraal: Wat zijn de overeenkomsten en verschillen wat betreft het lokale bestuur en het verloop van de gemeenteraadsverkiezingen in Nederland en Vlaanderen? Dit artikel is nadrukkelijk opgezet als een globaal overzicht en is grotendeels gebaseerd op secundaire bronnen. In het overzicht is aandacht voor (formeel) institutionele verschillen – onder meer verschillen in organisaties en regels – en verschillen in gewoonten en gebruiken. In paragraaf 2 wordt behalve aanvullende informatie over het artikel

een algemeen overzicht van culturele en politieke/bestuurlijke verschillen tussen Nederland en Vlaanderen/België gepresenteerd. In paragraaf 3 en 4 worden respectievelijk het lokale bestuur en de lokale verkiezingen in Nederland en Vlaanderen vergeleken. De daaruit volgende overeenkomsten en verschillen worden in paragraaf 5 samengevat en zo veel mogelijk geduid. Daaruit blijkt dat de vele verschillen in politiek bedrijven slechts in beperkte mate door de formele institutionele context te verklaren zijn. De verschillen bieden echter wel aanknopingspunten om van elkaar te leren en – hopelijk – verder in elkaar geïnteresseerd te raken.

2. Vlaanderen en Nederland: vreemde burenen?

Zoals bekend, gaat de geschiedenis van de Lage Landen ver terug. In de middeleeuwen was er geen sprake van een Belgisch/Nederlandse grens; sterker nog, Brabant, een van de meest welvarende gebieden uit die tijd, strekte zich grofweg uit van Brussel tot 's-Hertogenbosch. Met de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) werden de contouren van een nieuwe grens zichtbaar en in de eeuwen daarna groeide de vervreemding tussen beide gebieden. Een vervreemding die nog maar eens werd bevestigd door de korte eenheid van 'België' en 'Nederland' tussen 1815 en 1830/1839² en de snelle ontwikkelingen die tot de afsplitsing leidden (zie ook Falter, 2005). Tegenwoordig is Nederland een autonome staat, net als België; Vlaanderen is dat niet. Nederland is te karakteriseren als een *gedecentraliseerde eenheidsstaat*, gebaseerd op een bevoegdheidsverdeling tussen de nationale overheid, de provincies en de gemeenten. België is een *federale staat*. In België zijn de bevoegdheden verdeeld tussen de Belgische overheid aan de ene kant en de gewesten (Vlaanderen, Wallonië en Brussel) en de gemeenschappen (Vlaamse, Franse en Duitstalige) aan de andere kant. Bovendien zijn er gemeenten en provincies die ook hun eigen bevoegdheden hebben. Sinds 2005 zijn met het aanvaarden van het Gemeentedecreet de lokale Vlaamse overheden vooral een zaak van de Vlaamse overheid.

Omdat de lokale politiek in Vlaanderen sinds 2005 dus ook formeel gescheiden is van de Waalse en de Brusselse, is een vergelijking van Nederland met België eigenlijk een vergelijking met twee of drie verschillende entiteiten. Voor deze bijdrage is er daarom voor gekozen de vergelijking te maken met Vlaanderen, het gebied dat qua geografie, geschiedenis en taal het meest verwant is aan Nederland. In dit artikel behandel ik verschillen in lokaal bestuur en lokale verkiezingen in Nederland en Vlaanderen. Hoewel ik een evenwichtige vergelijking nastreef, zegt een dergelijke beschouwing ook altijd iets over de beschouwer. Mijn Nederlandse achtergrond heeft daarom ongetwijfeld een rol gespeeld in de gekozen verschillen en de interpretatie daarvan. Het is goed dat in het begin van dit artikel te expliciteren.

Dit artikel begint met een overzicht van algemene verschillen tussen Nederland en Vlaanderen. Het onderzoek van Geert Hofstede vormt daarvoor het startpunt. Hofstede onderscheidt vier culturele dimensies: individualisme, machtsafstand, masculiniteit en onzekerheidsvermijding (Hofstede, 2007). Het blijkt dat er met name op de laatste drie grote verschillen zijn tussen Nederland en Vlaanderen (met Wallonië zijn die verschillen over het algemeen nog groter). De scores daarop betekenen min of meer dat Vlamingen ten opzichte van Nederlanders het normaler vinden dat macht ongelijk is verdeeld, dat ze ‘masculiene’ waarden zoals assertiviteit en materieel succes belangrijker achten dan ‘feminie’ waarden zoals bescheidenheid en dat Vlamingen zich meer bedreigd voelen door onzekere situaties en daar meer greep op proberen te krijgen (Gerritsen, 2014).³ Deze relatieve scores leiden voor Hofstede tot de conclusie dat “no two countries... with a common border and a common language are so far culturally apart [...] as (Dutch) Belgium and the Netherlands” (in: Gerritsen, 2014). Gerritsen voegt enkele jaren later nog enkele verschillen toe. Zo zouden Vlamingen onder meer particularistischer zijn dan Nederlanders, wat betekent dat ze zaken zoals wetten en regels meer naar hun eigen inzicht interpreteren. Nederlanders leven daarentegen meer naar de letter van de wet. Ook het fysieke territorium van Nederlanders is kleiner dan dat van de Vlaming – het huis wordt minder afgeschermd – maar het psychische territorium is juist weer groter. Zo vindt een Vlaming het normaler dat je ook meer persoonlijke aspecten van elkaar weet als je met elkaar zakendoet (Gerritsen, 2014).

Wat betreft een vergelijking van politiek en bestuur is het aantal (recente) overzichtswerken beperkt. Voor een introductie vallen we daarom terug op het werk van oud-journalist Eppink (1998) en bestuurskundige Hendriks (2000). Eppink vergelijkt het participatieve België, waar partijvoorzitters de dienst uitmaken, met de Nederlandse parlementaire democratie, waar de Tweede Kamer een belangrijkere rol speelt, maar op de achtergrond de bureaucratie vaker dan in België de lijnen uitzet. “Een Nederlander groeit op [...] binnen een vaste structuur met vaste regels [...] Niet de politiek staat er centraal, maar de ambtenarij [...] De politiek hoeft er niet, zoals in België, diverse breuklijnen te overbruggen, maar moet ervoor zorgen dat alles ordelijk verloopt” (Eppink, 1998, p. 108). Ook de rol van politici is in beide landen wezenlijk anders. “Een Belgisch Kamerlid moet een regionale basis hebben [...] hij bezoekt in weekenden pensenkermissen, de fanfare, of organiseert zelf een bal voor zijn achterban [...] Wordt een Belgisch Kamerlid bemeten aan zijn aantal voorkeurstemmen, zijn Nederlandse collega moet laten zien dat hij de stukken kent”. Een Nederlands Kamerlid is in de weekenden thuis (Eppink, 1998, pp. 29-30, 109). Hendriks ziet kenmerken van de Belgische politieke cultuur terug in Vlaanderen (Hendriks, 2000; zie ook Van Istendael, 1990). Vlaanderen sluit volgens Hendriks in tegenstelling tot Nederland meer aan bij een ‘Latijnse’ dan bij een ‘Noord-Europese’ bestuursstijl. Het is de “combinatie van consensualisme, pragmatisme, cliëntelisme, elitisme, participatie en personalisme” die Vlaanderen

van Nederland doet verschillen. Hoewel ook Nederland als consensusland kan worden gedefinieerd, is samenwerken door de federalisering, machtsspreiding en machtsdeling in België nog meer van belang. Voorts ziet hij de Vlamingen als pragmatischer. Ze beheersen de kunst van het arrangeren. “Het construeren van een werkbaar arrangement wordt over het algemeen belangrijker gevonden dan het aansluiten bij vooraf bepaalde normen en principes”. Of, zoals de (Belgische) oud-premier Wilfried Martens zegt “Nederlanders zijn rationeler. Jullie maken eerst een nota en gaan dan praten. Vlamingen [...] gaan eerst onderhandelen en zetten dan iets op papier” (Hendriks, 2000, p. 6). Het cliëntelisme refereert aan een bepaald type burgerschap richting de staat – meer consumentistisch, meer wantrouwend – en ook aan politiek dienstbetoon. Dat betekent dat een politicus voor het leveren van een dienst aan een burger een wederdienst krijgt, vaak in de vorm van een voorkeursstem. Het voordeel daarvan is dat het een bron van informatie is voor politici, maar het nadeel is dat het een afhankelijkheidsrelatie creëert en rechtsongelijkheid in de hand kan werken doordat sommigen er een snellere of andere behandeling door krijgen (Hendriks, 2000, p. 7). Net als Eppink ziet Hendriks in Vlaanderen ook dat de partijpolitieke dimensie van het bestuur explicieter aanwezig is. Politieke benoemingen – de samenhang van het bemachtigen van politieke functies met het hebben van een bepaalde partijkaart – zijn daar één aspect van. Dat heeft overigens wel als voordeel dat België in grote mate ontkomt aan de “gijzeling van de besluitvorming door de ‘vierde macht’” (Hendriks, 2000, p. 77). Ambtenaren zijn wat meer volgend en sluiten over het algemeen later aan bij de bestuurlijke besluitvorming, aldus een externe observatie (Van Wijk, 2010). Ook de hiërarchie in de Vlaamse overheid en tussen overheid en inwoners is in Vlaanderen groter. Daarmee sluit Hendriks aan bij eerdere observaties van Hofstede. De Vlaamse bestuurders hebben minder last van dwarsliggende burgers en “participatie van onderop wordt door de bestaande instituties niet bijzonder sterk ondersteund” (Hendriks, 2000, p. 8). Inwoners zullen bij verzet tegen beslissingen in Vlaanderen ook eerder dan in Nederland de politieke en niet de administratiefrechtelijke lijn zoeken (Hendriks, 2000, pp. 8-9).

Nederlanders en Belgen die zich in elkaars land(sdeel) vestigen, verwoorden dergelijke verschillen vaak scherper. Dan ontstaan beelden van België (en Vlaanderen) als een land van ‘rommelen, ritselen en arrangeren’ (Kockelmans & Wilms, 2011). En Nederland als een land van ‘zuinigheid, moralisme en directheid’ (De Foer, 2001). Een mooi voorbeeld van de verschillen in mentaliteit is de voorbereiding van het Europees Kampioenschap voetbal in 2000 dat door Nederland en België georganiseerd werd. Tijdens een van de eerste overlegondes – drie jaar voor het EK – legde de Nederlandse delegatie tot verbazing van de Belgen een dik en gedetailleerd draaiboek met 22.000 aandachtspunten op tafel. Hoewel de Belgen enig respect hadden voor dergelijke professionaliteit, vonden ze het ook wat onzinnig, omdat het weldra door de feiten zou worden achterhaald (De Foer, 2001, pp. 155-156).

Uit enkele grootschalige internationale enquêtes, zoals de Eurobarometer (laatste meting 2017) en de European Value Studies (EVS, laatste meting 2008), zijn aanvullende cijfers over de (culturele) verschillen tussen Nederland en België te vinden (er wordt over het algemeen geen onderscheid binnen België gemaakt). Daaruit blijkt dat meer Nederlanders dan Belgen politieke interesse hebben (61 tegenover 33 procent) en Nederlanders vaker met vrienden over politiek spreken. Bovendien vinden meer Nederlanders dan Belgen dat mensen in het algemeen wel te vertrouwen zijn (62 tegenover 35 procent) (EVS, 2008). Nederlanders hebben voorts ook meer vertrouwen in democratie en de rechtsstaat en ook wat betreft instituties zoals het parlement, de regering, politieke partijen en de politie zijn de vertrouwenscijfers in Nederland hoger (voor het leger lopen de vertrouwenscijfers meer gelijk) (Eurobarometer, 2017; zie ook EVS, 2008). Als we vervolgens kijken hoe Nederlanders en Belgen tegenover de overheid in concrete situaties staan – hier uitgedrukt in het aanvragen van uitkeringen waar je geen recht op hebt, het ontduiken van belasting en het aannemen van steekpenningen – blijkt dat respectievelijk 80, 56 en 71 procent van de Nederlanders dat nooit te rechtvaardigen vindt tegenover 61, 40 en 65 procent van de Belgen (EVS, 2008).

Wat betreft cijfers over het lokale (bestuur) blijken Belgen meer dan Nederlanders gehecht aan hun stad, plaats of dorp. In België schommelt het percentage dat daaraan ‘nogal’ of ‘sterk’ gehecht is, de laatste decennia tussen 80 en 85, in Nederland is dat rond de 70.⁴ De gehechtheid aan het land is daarentegen vergelijkbaar en schommelt tussen 80 en 85 procent (Eurobarometer, 2017).⁵ De Eurobarometer bevat ook een vraag naar vertrouwen in lokale en regionale instituties. Hoewel het ‘regionale’ met name in België voor diverse interpretaties vatbaar is, blijkt dat ongeveer 55 procent van de Belgen en 60 procent van de Nederlanders hierin vertrouwen heeft. Wel is dat vertrouwen sinds 2008 in beide landen gedaald (Eurobarometer, 2017). Nederlanders staan wel meer wantrouwend tegenover het overdragen van meer macht naar lokale autoriteiten (EVS, 1999). Ten slotte wordt er in Nederland relatief gezien minder over lokale politiek gesproken: ongeveer half zoveel Nederlanders die geregeld over landelijke politieke aangelegenheden praten, praten geregeld over plaatselijke politieke aangelegenheden. In België wordt er minder over landelijke politiek gesproken, maar relatief vaker over plaatselijke (SCP, 2013, pp. 24-25).

Voor een verklaring van deze verschillen, zoals het verschil in wantrouwen tegenover de overheid, de (acceptatie van) machtsongelijkheid en het meer planmatige Nederland, wordt meestal naar het verleden en de (culturele) ontwikkelingen in beide gebieden verwezen. Zo zijn de Belgen in tegenstelling tot de Nederlanders vaker bestuurd door vreemde mogendheden wat hen enigszins vertrouwd zou hebben gemaakt met hiërarchie en centralisme, maar ook bekwaam in het omzeilen daarvan als eigen doelen in het geding zijn. Nederland ontwikkelde zich daar-

entegen tot een regentencultuur met de nadruk op zaken zoals netheid en orde (Eppink, 1998, p. 45). Bovendien speelt ook geloof een rol. Het katholieke België kenmerkt zich door een biechtcultuur; regels zijn plooibaar. Nederland is overwegend protestants en kenmerkt zich door een schuldcultuur.

3. Lokaal bestuur in Nederland en Vlaanderen

3.1. Algemene overeenkomsten en verschillen

Het blijkt lastig om de verschillende systemen en praktijken van de Europese lokale besturen te classificeren (Loughlin e.a., 2011). Dat geldt ook voor een classificatie op basis van een of enkele onderdelen. Zo is België wat betreft de relatie tussen lokaal en nationaal bestuur als 'zuidelijk systeem' te kenmerken: gemeenten hebben weinig functies en handelingsvrijheid, maar wel een directe relatie met het nationale bestuur. Nederland past veel moeilijker in een dergelijk noord/zuidmodel (Page & Goldsmith, 1987; Steyvers, 2010a, p. 31; Goldsmith & Page, 2010, p. 249).

TABEL 1. Enkele verschillen met betrekking tot lokaal bestuur in Nederland en Vlaanderen

	Nederland	Vlaanderen
Aantal gemeenten (2017)	388	308
Gemiddeld aantal inwoners (2016)	43.536	19.621
Gemeentelijke uitgaven in percentage van het bruto binnenlands product (2007)	15,5%	6,7%
Gemeentelijke uitgaven in euro per inwoner	3164 (2014)	1207 (2006)
Inkomsten afkomstig van nationale overheid	75% (2014)	41% (2005)
Inkomsten afkomstig uit belasting	9% (2004)	49% (2005)
Formele relatie raad – college	Dualisme	Monisme
Besluitvorming college	Collegiaal	Collegiaal
Zittingsduur raad en college	Vier jaar	Zes jaar
Zittingsduur burgemeester	Zes jaar	Zes jaar
Aantal raadsleden	9-45	7-55
Aantal wethouders	2-9	2-10
Aantal voortijdig gedwongen opgestapte wethouders/schepenen	Ongeveer 15%	Komt nauwelijks voor
Grootste partijen op lokaal niveau na laatste verkiezingen	Lokale partijen (28%) CDA (14%)	CD&V (23%) N-VA (22,5%)
Gemiddeld aantal partijen gemeenteraad	7	4-4,5

Bronnen: Loughlin e.a., 2011; Ministerie van BZK, 2016; Schaap, 2015; www.verkiezingsuitslagen.nl (Kiesraad); Reynaert & Steyvers, 2013; Goldsmith & Page, 2010; zie ook in dit artikel aangehaalde bronnen (cijfers hebben zo veel mogelijk betrekking op de situatie sinds de laatste gemeenteraadsverkiezingen).

Qua inwoneraantal zijn de Nederlandse gemeenten in ieder geval een stuk groter dan de Vlaamse. Hoewel beide in Europees verband bovengemiddeld zijn, tellen de 388 Nederlandse gemeenten gemiddeld ongeveer twee keer zoveel inwoners dan de 308 Vlaamse (Hendriks e.a., 2013; tabel 1). Vlaanderen telt bovendien relatief veel kleine gemeenten. Bijna dertig procent van de gemeenten telt minder dan 10.000 inwoners (De Rynck & Wayenberg, 2010, p. 15). In Nederland geldt dat maar voor zes procent van de gemeenten (eigen berekening). Deze verschillen worden naar verwachting groter. In België vond in de jaren zeventig in één keer een grote samenvoegingsoperatie plaats, waarbij het totale aantal gemeenten daalde van 2359 naar 589, maar daar is het tot nu toe bij gebleven (De Ceuninck & Abma, 2017). In Nederland is het samenvoegen van gemeenten een continu proces. Vrijwel elk jaar vinden wel een of meer 'herindelingen' plaats.

De globale taken van gemeenten zijn in Nederland en Vlaanderen vergelijkbaar. In beide gebieden kennen gemeenten een autonome bevoegdheid. Bovendien kan via andere wetten "regeling en bestuur [...] worden gevorderd" (Nederland) of worden bevoegdheden uitgeoefend die via "wet of het decreet zijn toevertrouwd" (Vlaanderen). Als we vervolgens kijken naar de hoogte van bestedingen, lijkt het takenpakket van de Nederlandse gemeenten groter. In Nederland geeft het lokale bestuur namelijk een groter deel van zowel het bruto binnenlands product als van de overheidsuitgaven uit (tabel 1; Goldsmith & Page, 2010, p. 248). Zowel in Vlaanderen als in Nederland vormen uitgaven met betrekking tot het sociale domein daar een groot deel van. In Nederland is die post in 2015 nog eens flink toegenomen. Gemeenten ontvingen toen (extra) verantwoordelijkheden voor jeugdzorg, arbeidsmarktparticipatie en maatschappelijke ondersteuning. Bovendien zijn er in zowel Nederland als Vlaanderen aanzienlijke uitgaven voor ruimtelijke ordening, infrastructuur, veiligheid, economie, milieu en bestuurskosten. Die laatste lijken in Vlaanderen relatief wat groter dan in Nederland (De Rynck & Wayenberg, 2010; Reynaert & Steyvers, 2010; Ministerie van BZK, 2016). Wat betreft de inkomsten komt in beide gebieden een fors deel van de middelen van de nationale/federale/regionale overheid, in Nederland zelfs het overgrote deel (tabel 1). In beide gebieden krijgen de gemeenten een vrij besteedbare uitkering in de vorm van een uitkering uit het 'Gemeentefonds'. Op basis van verschillende maatstaven – inwonersaantal, oppervlakte et cetera – wordt het geld onder de gemeenten verdeeld. Voorts krijgen gemeenten specifieke uitkeringen (Nederland) of subsidiëringen (Vlaanderen). Dat wil zeggen dat het geld moet worden besteed aan een vooraf opgelegd doel. Een groot verschil tussen Nederland en Vlaanderen is dat in Vlaanderen ongeveer de helft van de inkomsten uit belastingen afkomstig is. Het grootste deel daarvan betreft een toeslag op de door de federale overheid geheven inkomstenbelasting. De gemeente bepaalt de hoogte daarvan in de vorm van een percentage en de federale overheid zorgt voor de inning en afhandeling.

3.2. *De gemeenteraad*

De samenstelling en het functioneren van de gemeenteraad is in Nederland en Vlaanderen in grote lijnen vergelijkbaar. De gemeenteraad wordt in Nederland en Vlaanderen door de lokale bevolking gekozen. In Nederland is dat voor vier jaar en in Vlaanderen voor zes. De grootte van de raad is afhankelijk van de omvang van de bevolking en varieert tussen 9 en 45 leden in Nederland en tussen 7 en 55 leden in Vlaanderen. Tussentijdse verkiezingen zijn in principe niet mogelijk, al kan door een herindeling een specifieke gemeenteraadsverkiezing in Nederland nog wel eens worden uitgesteld of vervroegd. Het raadslidmaatschap is in principe een parttimefunctie en veel raadsleden hebben er een baan naast. In Nederland is berekend dat het raadslidmaatschap gemiddeld zestien uur per week kost (Daadkracht, 2017). Raadsleden zijn bovendien relatief oud en vaker man. In Nederland is slechts 28 procent van de raadsleden vrouw (2016), in Vlaanderen is dat 33 procent (2006) (Ministerie van BZK, 2016; Verhelst & Van Bever, 2010, p. 163). Het aantal vrouwen neemt in beide gebieden toe. In Vlaanderen zijn er sinds 2006 verplichte vrouwenquota (zie paragraaf 4.4). De gemiddelde leeftijd van raadsleden is 52,7 jaar in Nederland (2016) en 48,7 jaar in Vlaanderen (2008; persoonlijke communicatie Tom Verhelst). In beide gebieden neemt ook de leeftijd de afgelopen jaren toe (al was er in Vlaanderen tot 2000 sprake van een verjonging). Wellicht het meest opvallende verschil tussen de gemeenteraden betreft de voorzitter. Het raadsvoorzitterschap wordt in Nederland altijd door de burgemeester uitgeoefend. In Vlaanderen kan de raad daarvoor ook een (ander) raadslid of schepenen kiezen. Inmiddels hebben twee derde van de raden dat gedaan (Verhelst & Van Bever, 2010, p. 160; Buylen e.a., 2014, p. 50). Ook interessant is de financiële compensatie voor het raadslidmaatschap. Vlaamse gemeenteraadsleden ontvangen 50 tot 200 euro 'presentiegeld' per vergadering (te verhogen bij aanvullende verantwoordelijkheden). Nederlandse raadsleden ontvangen een vaste 'vergoeding' olopend vanaf 250 euro per maand in kleine gemeenten tot meer dan 2000 euro in de grootste.

3.3. *Het college*

Net als wat betreft de gemeenteraad vertonen ook de Vlaamse en Nederlandse colleges overeenkomsten. Grote verschillen zijn er ook, met name in het aanstellen en aftreden van collegeleden. Het college van burgemeester en 'wethouders' (Nederland) of 'schepenen' (Vlaanderen) is het dagelijks bestuur van de gemeente. De wethouders/schepenen worden door de gemeenteraad benoemd. Het maximale aantal is afhankelijk van het aantal inwoners van de gemeente. In Vlaanderen varieert dat van twee tot en met tien (met de verplichting dat er minstens een van het andere geslacht is), in Nederland van twee tot en met negen (zonder een dergelijke

verplichting). In Nederland is er geregeld discussie over het aantal wethouders. Zeker in tijden van bezuinigingen vindt men dat de lokale politiek met een beperkt aantal wethouders het goede voorbeeld moet geven. In Vlaanderen blijkt dat de meeste gemeenten het maximale aantal schepenen hebben. In 2007 werden slechts vier gemeenten geteld die het met minder deden (Van Bever & Verhelst, 2010, p. 177). Samen met de burgemeester vormen de wethouders/schepenen het college. Het college is in Nederland en Vlaanderen een 'collegiaal' bestuur, wat wil zeggen dat alle beslissingen gezamenlijk genomen worden. Het college vergadert in principe achter gesloten deuren. In de praktijk kunnen er tussen collegeleden wel taken verdeeld worden. In het 'schepenmodel' sturen schepenen individuele diensten aan en ze kunnen zich soms tot op uitvoerend niveau met de dienst bemoeien. Dat komt ook in Nederland voor (Schaap, 2015).

Ook de aanstelling van wethouders/schepenen lijkt op het eerste gezicht vergelijkbaar. Zowel in Vlaanderen als in Nederland beslist de gemeenteraad wie tot wethouder/schepen wordt benoemd. In de praktijk is de lokale partijleiding echter belangrijk in de keuze wie wordt voorgedragen (Van Ostaaijen, 2014a). Anders dan in Nederland is in Vlaanderen het aantal voorkeursstemmen van groot belang voor die voordracht (Steyvers & De Ceuninck, 2013, p. 33; Ackaert 2006, p. 68). Wellicht dat er daarom in Vlaanderen veel minder dan in Nederland voor wethouders van buiten de gemeenteraad wordt gekozen. In Nederland is dat met 37 procent een vrij voorkomende benoeming; negen procent van de wethouders woont zelfs buiten de gemeente (Ministerie van BZK, 2016, p. 28). Eveneens een groot verschil is dat grofweg een derde van de wethouders die in Nederland na de verkiezingen start, de vier jaar niet volmaakt. De helft van hen treedt gedwongen af. Dat heeft enerzijds te maken met de toegenomen bestuurlijke complexiteit, zoals het dualisme, maar ook met het functioneren van wethouders zelf (Aardema e.a., 2012; Korsten, 2011, p. 15). In Vlaanderen is de relatie tussen de raad en het college fundamenteel anders (zie ook paragraaf 3.5). Daar treden schepenen bijna nooit (gedwongen) voortijdig af. Volgens Korsten (2011) ligt dat niet alleen aan het monisme maar ook aan de rol van de burgemeester die het college bij elkaar houdt en coalitiemanagement bevordert, wethouders die wat gegund wordt en rolduidelijkheid tussen het college en de raad (Korsten, 2011, p. 14). "Een gemeenteraad zegt het vertrouwen in een schepen niet op. Wie een valpoging initieert, loopt het grote risico verketterd te worden in de eigen partij [...] Dat in een gemeenteraad van een Nederlandse gemeente wel eens een fractie afwijkend stemt van de eigen wethouder achten burgemeesters en schepenen collectief een kolderieke absurditeit, een dwaasheid" (Korsten, 2011, p. 5). Wat in Vlaanderen wel meer gebruikelijk is, is dat er bij de coalitieonderhandelingen wordt afgesproken dat de schepen tussentijds wordt vervangen door een ander; dat gebeurt in bijna de helft van de gemeenten voor een of meer schepenen (Van Bever & Verhelst, 2010, p. 174). Dat komt in Nederland dan weer nauwelijks voor.

3.4. *De burgemeester*

De taken van een burgemeester zijn in Nederland en Vlaanderen enigszins vergelijkbaar (zie ook de bijdrage van Karsten e.a. in dit themanummer), al is hij in Vlaanderen niet vanzelfsprekend raadsvoorzitter meer (zie paragraaf 3.2). Met een formeel door de bovenlokale overheid, maar de facto door de gemeenteraad benoemde burgemeester lijkt ook de aanstellingswijze gelijk. Dat is echter niet het geval. De zittingsduur van de burgemeester bedraagt zowel in Nederland als Vlaanderen zes jaar. In Vlaanderen loopt dat gelijk met de zittingsduur van de raad en is de burgemeestersbenoeming onlosmakelijk met de gemeenteraadsverkiezing en de coalitieonderhandelingen verbonden. In de praktijk wordt meestal de lijsttrekker van de grootste (coalitie)partij burgemeester. Na de verkiezingen van 2012 bleek de burgemeester in 78% van de gevallen ook de meeste stemmen bij de verkiezingen te hebben gehad, in 95% van de gevallen zat hij of zij bij de top drie (Rodenbach e.a., 2013, pp. 147-148). De uiteindelijke burgemeester was dus meestal een van de beeldbepalende personen in de lokale politiek en campagne. In Nederland is de burgemeestersbenoeming losgekoppeld van de gemeenteraadsverkiezing. Sterker nog, juist op hét moment van de lokale politiek, de gemeenteraadsverkiezingen, is de burgemeester in Nederland vrij onzichtbaar (Tops, 2006). De Gemeentewet meldt slechts dat de burgemeester wordt geïnformeerd over de uitkomsten van de college-onderhandelingen. In Nederland 'solliciteer' je naar de functie van burgemeester. Het burgemeesterschap is aantrekkelijk voor onder meer wethouders en ook burgemeesters die van een kleine gemeente naar een grotere willen doorgroeien. Vlaanderen heeft dat soort 'doorgroeiburgemeesters' niet (zie de bijdrage van Karsten e.a. in dit themanummer). Van de Nederlandse burgemeester wordt bovendien verwacht dat hij boven de partijen staat (Karsten e.a., 2014). Hij heeft over het algemeen wel een partijpolitieke achtergrond, maar is op het moment van solliciteren meestal niet actief in de gemeente waar hij de burgemeestersfunctie beoogt. Daardoor kunnen er op een burgemeestersfunctie ook vele tientallen kandidaten reageren. De 'vertrouwenscommissie' (een commissie van voornamelijk raadsleden) voert met geselecteerde kandidaten gesprekken en doet vervolgens een voordracht voor de gewenste burgemeester. De benoeming door de nationale overheid is dan meestal niet meer dan een formaliteit.

Behalve een stevige band met de lokale politiek heeft de Vlaamse burgemeester ook meer dan de Nederlandse een stevige band met de lokale gemeenschap (Van Ostaijen, 2010). Dat uit zich na de verkiezingen onder meer in beschikbaarheid voor dienstbetoon (Steyvers, 2010b, p. 196). De burgemeester vormt voor veel burgers daarin de eerste lijn (Ackaert, 2006, p. 123). In Nederland moet een burgemeester die band veeleer na zijn aanstelling verdienen, maar dat zal zelden leiden tot dienstbetoon (Karsten e.a., 2014). Vlaamse burgemeesters zijn vooral veel politiekier dan hun Nederlandse collega's. Dat wil zeggen dat Vlaamse burgemeesters over het

algemeen een grotere stempel op het beleid drukken. Hun politieke rol is groter en hun leiderschap zichtbaarder en meer aanvaard (Tops, 2006, p. 48; Korsten, 2011, p. 3). Dat veel burgemeesters in Vlaanderen ook politiek actief zijn op regionaal of federaal niveau draagt bovendien bij aan hun lokale statuut (zie paragraaf 3.6).

3.5. *Verhouding gemeenteraad en college*

Ondanks het verschil tussen monisme (Vlaanderen) en dualisme (Nederland) is het college aan beide zijden van de grens dominant. In Vlaanderen is dat het meest duidelijk. Nederland kenmerkt zich op lokaal niveau sinds 2002 door een dualistisch systeem, dat betekent onder meer dat wethouders geen deel van de gemeenteraad zijn (iets wat in Vlaanderen overigens ook kan, maar niet gebruikelijk is, zie paragraaf 3.4). Als we de relatie tussen de gemeenteraad en het college echter nader analyseren, vallen vooral de overeenkomsten op. In beide gebieden is sprake van 'omgekeerd monisme', een dominantie van het college. In Vlaanderen zijn de burgemeester en de schepenen vaak de belangrijkste, electoraal sterkste en meest invloedrijke politici binnen hun partij (Van Bever & Verhelst, 2010, pp. 170-171). Bovendien maken de collegeleden getalsmatig zeker in kleine gemeenten een behoorlijk deel van de gemeenteraad uit. De overige (coalitie)leden zijn dan in de regel volgend. "Het college bepaalt hier de gang van zaken [...] Wie in de oppositie zit, moet zijn best doen en wachten tot nieuwe verkiezingen [...] Als de gemeenteraad het zou wagen om in een periode van drie maanden drie keer afwijkend te stemmen [...] dan ben ik weg", aldus de Leuvense burgemeester Tobback (Korsten, 2011, p. 6). Hoewel Tobback ook voor Vlaamse begrippen een uitgesproken burgemeester is, is het moeilijk voorstelbaar dat een Nederlandse burgemeester zoiets zou zeggen. Dat neemt niet weg dat het college ook in Nederland dominant is. Het college krijgt een deel van zijn taken rechtstreeks van de wetgever, stuurt het ambtelijk apparaat aan en heeft een grote rol in de beleidsvoorbereiding en de beleidsuitvoering (Schaap, 2015, pp. 62-63). In Nederland is de rol van de gemeenteraad in 2002 onder meer versterkt met een eigen ambtelijke ondersteuning (zie paragraaf 3.7), en voorts met de in iedere gemeente verplichte rekenkamer(funcie) die het beleid en het bestuur van (met name) het college aan periodiek onderzoek onderwerpt. Vlaanderen heeft een dergelijke ondersteuning niet (zie ook Buylens e.a., 2014).

3.6. *Dubbelmandaten*

Toen Pim Fortuyn voor de gemeenteraadsverkiezingen van 2002 verklaarde het fractievoorzitterschap in de gemeenteraad met het fractievoorzitterschap in de Tweede Kamer te willen combineren, werd hem door politieke tegenstanders ver-

weten dat hij door deze combinatie beide functies zou verwaarlozen. Fortuyn zelf was het daar niet mee eens. Hij zou door die combinatie weten wat er op lokaal niveau speelde om daar landelijk op te kunnen reageren en andersom de uitwerking van landelijk beleid op lokaal niveau kunnen zien. Tegen het combineren van een aantal mandaten wordt in Nederland en Vlaanderen verschillend aangekeken. Het combineren van mandaten is in Vlaanderen – anders dan in Nederland – gebruikelijk. Meer dan 80 procent van de Vlaamse Parlements- en Kamerleden heeft ook een lokaal mandaat (zie de bijdrage van Van de Voorde in dit themanummer). Motieven voor een dubbelmandaat zijn dat een plaatselijk mandaat helpt voor de opbouw van een politieke carrière op andere terreinen, dat het een belangrijke troefkaart is bij verkiezingen en dat het parlementair mandaat mogelijkheden biedt om een plaatselijk mandaat beter uit te kunnen oefenen (Ackaert, 2006, p. 117). Nadelen zijn er ook. Aangezien een Vlaamse burgemeester ongeveer 45 uur per week aan burgemeesterstaken besteedt en een parlements lid 50 uur werkt, gaat een combinatie van de twee ten koste van een van de twee mandaten, wat ook blijkt uit de afwezigheidscijfers van Kamerleden (Ackaert, 2006, p. 125).

3.7. *De gemeentelijke organisatie*

In Nederland en Vlaanderen staat de gemeentesecretaris (in Vlaamse steden ook wel stadssecretaris genoemd) aan het hoofd van de ambtelijke organisatie en ondersteunt hij het college. In Vlaanderen ondersteunt de secretaris ook de gemeenteraad. Die rol is in Nederland bij de griffier belegd. In de meeste gemeenten wordt de griffier ondersteund door een griffie, bestaande uit grofweg twee tot twintig personen. De griffie is daarmee in aantal personen vrij klein ten opzichte van het aan het college gelieerde ambtelijk apparaat. In zowel Nederland als Vlaanderen bestaat er een grote mate van vrijheid voor het inrichten van de ambtelijke organisatie. Vlaamse gemeenten zijn wel verplicht om een managementteam te hebben. Hierin overleggen de directeuren van de gemeentelijke diensten met de gemeentesecretaris en de financieel beheerder, de voornaamste beheerder van de financiën. Vanuit Nederlands perspectief is het bijzonder dat de burgemeester met een raadgevende rol deel van het managementteam uitmaakt (Steyvers & Bruneel, 2010, p. 250). Ook is men in Nederland minder bekend met de politieke medewerkers die burgemeesters en schepenen van met name de grote steden aanstellen (de 'kabinetten' en de 'kabinetsmedewerkers'). Waar contacten tussen bestuurders en ambtenaren in Nederland vaak direct verlopen, spelen de kabinetten en de kabinetsmedewerkers een intermediaire rol. In Vlaanderen lijkt de klassieke rol van ambtenaren als uitvoerders van politieke besluitvorming groter dan in Nederland. Lokale politici, met name de colleges en de burgemeester voorop, zetten er de lijnen uit (zie ook Tops, 2006). In Nederland is de ruimte voor ambtenaren groter,

zoals onder meer te zien bij burgerparticipatie. Dat lijkt in Nederland toch vooral door ambtenaren vormgegeven (zie o.m. Edelenbos & Monnikhof, 2001). In Vlaanderen behoren de contacten met burgers eerder tot het politieke domein en staan lokale bestuurders sceptisch tegenover vernieuwingen in de richting van meer interactieve besluitvorming (Steyvers & Reynaert, 2010b, pp. 304-305; zie voor een tegengesteld geluid van lokale partijvoorzitters: Caluwaerts e.a., 2013). Dat neemt niet weg dat nieuwe ontwikkelingen, zoals burgerinitiatieven op het vlak van energie en zorg, ook in Vlaanderen om een overheid (politici en ambtenaren) vragen die volgt en faciliteert. Daarvan zijn in Vlaanderen ook goede voorbeelden te vinden (zie o.m. De Rynck e.a., 2017).

3.8. *Het lokale politieke landschap*

In Nederland en Vlaanderen zijn politieke partijen belangrijk voor het invullen van publieke functies. De christendemocratie (CDA/CD&V), de sociaaldemocratie (PvdA/sp.a) en het liberalisme (VVD/Open VLD) zijn in Nederland en Vlaanderen klassieke politieke stromingen. De daaraan verbonden politieke partijen boeken wisselend succes op lokaal niveau, al zijn er vergelijkbare trends. De christendemocraten scoren traditioneel goed in het zuiden van Nederland en het noorden van België.⁶ Alle gevestigde partijen staan in beide gebieden echter steeds vaker onder druk door buitenstaanders van rechter- en linkerzijde. Het Vlaams Belang (voorheen Vlaams Blok) was jarenlang een stevige partij aan de rechterzijde van het Vlaamse politieke spectrum. Groen (voorheen Agalev) is dat aan de linkerzijde. De nog linkser PvdA (niet te verwarren met de Nederlandse PvdA) lijkt ook te groeien. En dan is er nog de voor Nederland onbekende politieke (en culturele) stroming van de Vlaams-nationalisten. Onder het leiderschap van Bart De Wever boekte de N-VA de afgelopen jaren veel electorale successen en bij de laatste gemeenteraadsverkiezingen in 2012 werd de N-VA – vertaald naar een landelijke uitslag – zelfs de op een na grootste partij. In Nederland komt de uitdaging voor de traditionele partijen veel meer van lokale partijen die – ondanks vele onderlinge verschillen – inmiddels de grootste groepering zijn op lokaal niveau (zie ook paragraaf 4.3; Van Ostaaijen, 2012). Ook andere landelijke partijen vertonen een stevige lokale worteling, zoals D66 (links-liberaal), GroenLinks (links) en SP (links, van oorsprong maoïstisch) en doen met wisselend succes mee aan de lokale verkiezingen. De PVV van Geert Wilders, landelijk een grote partij, doet in slechts twee gemeenten mee (Den Haag en Almere), maar heeft aangekondigd dat aantal in 2018 te vergroten. Interessant in dit verband is de rol van Rotterdam en Antwerpen als epicentrum van het politieke klimaat. Veel linkse en (populistisch-)rechtse partijen haalden daar hun eerste of grootste successen (bv. de extreemrechtse CP/CP'86/CD en Fortuyn /Leefbaar Rotterdam in Rotterdam en Vlaams Belang en de N-VA in

Antwerpen). Beide steden zijn overigens ook aan elkaar verwant omdat ze lange tijd een vergelijkbaar binnengemeentelijk gedecentraliseerd bestuursmodel hadden met (net als in Amsterdam) sublokale raadsleden, wethouders/schepenen en 'burgemeesters'. Antwerpen heeft dat model op het toenmalige Rotterdamse model gebaseerd; Rotterdam is echter (net als Amsterdam) in 2014 onder dwang van de nationale overheid van dat model van binnengemeentelijke decentralisatie moeten afstappen (zie Van Ostaaijen, 2013; Van Ostaaijen e.a. 2016).

4. De gemeenteraadsverkiezingen in Nederland en Vlaanderen

4.1. *Algemene overeenkomsten en verschillen*

Het grootste algemene verschil rondom de gemeenteraadsverkiezingen is ongetwijfeld de opkomstplicht in Vlaanderen en het stemrecht in Nederland. In Vlaanderen ben je verplicht op het stembureau te verschijnen. Het niet voldoen daaraan kan tot een boete leiden, al wordt die in de praktijk niet vaak opgelegd. Bovendien kun je in Vlaanderen worden opgeroepen om het stembureau te bemensen. Ook dat is verplicht. In de praktijk varieert de opkomst bij Vlaamse gemeenteraadsverkiezingen tussen 90 en 95 procent. In Nederland is de opkomst de afgelopen decennia gedaald, van 70 procent in 1986 tot 54 procent in 2014. De opkomst is bovendien ongeveer twintig procentpunten lager dan bij de Tweede Kamerverkiezing. In Vlaanderen brengen bij lokale verkiezingen juist meer kiezers een geldige stem uit dan bij verkiezingen voor de andere niveaus (Steyvers & De Ceuninck, 2013, p. 23). Er is ook een verschil in frequentie en hoe gestemd wordt. In Vlaanderen zijn er iedere zes jaar gemeenteraadsverkiezingen. In Nederland iedere vier. In Nederland breng je één stem uit. Dat doe je op een persoon. Je kiest dus een van de kandidaten op een van de lijsten. Of je stemt blanco (niets invullen) of ongeldig (bv. verscheidene kandidaten aankruisen). In Vlaanderen zijn er meer mogelijkheden. De kiezer kan allereerst een 'lijststem' uitbrengen. Dat is niet op een persoon, maar op een lijst en daarmee verklaart hij zich akkoord met de volgorde van kandidaten op die lijst. De kiezer kan ook op die lijst een of meer voorkeursstemmen op personen uitbrengen (Steyvers & Reynaert, 2010a, p. 108).

4.2. *Kiessysteem en absolute meerderheden*

Door een ander verdelingssysteem van de uitgebrachte stemmen hebben Vlaamse gemeenten relatief veel absolute meerderheden en zijn daarmee minder afhanke-

lijk van coalitievorming dan in Nederland. In Nederland worden de uitgebrachte stemmen vrij evenredig verdeeld (via het systeem-D'Hondt). Vlaanderen heeft op lokaal niveau – met uitzondering van de Antwerpse districten die ook D'Hondt gebruiken – een ander kiessysteem (Imperiali) dat grote partijen bevoordeelt. Dat heeft twee gevolgen voor het partijlandschap. Allereerst zorgt het in de praktijk voor een kiesdrempel, variërend van 3 tot 10 procent (Ackaert, 2006, p. 18). Vervolgens leidt het tot relatief veel absolute meerderheden. Het is immers niet altijd noodzakelijk om meer dan vijftig procent van de stemmen te halen om meer dan de helft van de raadszetels te bemachtigen. Pas in de jaren negentig was het voor een meerderheid van de Vlaamse gemeenten noodzakelijk om een coalitie te sluiten, na 2012 was dat (ruim) zeventig procent. In de meeste gemeenten waar geen coalitie hoeft te worden gesloten, wordt dat ook niet gedaan (Ackaert e.a., 2013, p. 148; Steyvers & De Ceuninck, 2013, p. 30; Blockmans e.a., 2013, p. 200). In Nederland komen absolute meerderheden bijna niet (meer) voor.

4.3. *Politieke partijen en lijstverbindingen*

In Vlaanderen doen minder partijen mee aan de lokale verkiezingen, maar ze gaan wel vaker dan in Nederland met een andere partij een lijstverbinding aan. In Vlaanderen doen gemiddeld per gemeente vijf lijsten mee, in Nederland zeven (Ackaert e.a., 2013, p. 148; Steyvers & De Ceuninck, 2013, p. 17; Van Ostaaïen, 2014b). Van alle partijen die aan de Nederlandse gemeenteraadsverkiezingen meedoen, is 35 procent een lokale partij. Lokale partijen zijn niet aan een landelijke partij verbonden en doen maar in één gemeente mee. In Vlaanderen neemt 31 procent van de partijen met een niet-nationale naam deel aan de gemeenteraadsverkiezingen. Dat betekent niet dat deze partijen volledig onafhankelijk zijn zoals de meeste lokale partijen in Nederland. Uit onderzoek blijkt namelijk dat van alle partijen die onder een niet-nationale naam aan de gemeenteraadsverkiezing deelnemen, ruim de helft toch verbonden is met een nationale partij (Heyerick & Steyvers, 2013, pp. 105-106). In Vlaanderen lijkt het ook vaker voor te komen dat partijen met een gezamenlijke lijst naar de kiezer gaan (zie ook: Verthé, 2013). Door het kiessysteem is een lijstverbinding gunstig voor het verdelen van de stemmen (zie paragraaf 4.2). In Nederland is ook (geringer) voordeel te halen met een lijstverbinding, maar die mogelijkheid is vanaf 2018 verboden.

4.4. *Kandidaatstelling*

In zowel Nederland als Vlaanderen is het selecteren van kandidaten voor de gemeenteraad een zaak van het partijbestuur. En in beide gebieden hebben (sommige)

politieke partijen moeite om kandidaten te vinden (Steyvers & De Ceuninck, 2013, p. 21; Steyvers & Reynaert, 2010a, pp. 101-102; Voerman & Boogers, 2014). In Vlaanderen geldt bovendien de verplichting dat op de verkiezingslijsten evenveel mannen als vrouwen moeten staan. Het verschil mag maximaal één zijn en bij de eerste drie moet minstens een persoon van het andere geslacht zitten. Ook in de later te vormen bestuurscolleges moet minstens één iemand van het andere geslacht zetelen.

4.5. *Stemgedrag en nationalisering*

Zowel de gemeenteraadsverkiezingen in Nederland als Vlaanderen hebben te maken met nationalisering. In deze paragraaf wordt dat op twee manieren opgevat: als interventie van bovenlokale politici en als stemmotieven op basis van bovenlokale politiek. Wat dat eerste betreft, is de praktijk in Vlaanderen diffuus. De bovenlokale politici zijn namelijk meestal ook lokale politici en lokale verkiezingen betekenen per definitie de deelname en interventie van mensen die ook in de regio of het land actief zijn. Dat betekent wel dat veel bovenlokale politici niet het hele land doortrekken, maar zich beperken tot de verkiezingscampagne in eigen streek, waar directe electorale belangen op het spel staan. Dat is in Nederland anders. In Nederland heeft vrijwel geen enkele landelijke politicus op lokaal niveau een politieke functie. Desondanks werpen landelijke politici, met name de lijsttrekkers, zich vaak op als woordvoerders in de media en gaan ze in veel gemeenten op werkbezoek om de lokale afdeling en plaatselijke partijgenoten te ondersteunen (Van Ostaaijen, 2014b). Wat betreft stemmotieven zeggen de uitkomsten van de gemeenteraadsverkiezingen in Vlaanderen en Nederland ook iets over de opvattingen van kiezers over de bovenlokale politiek (zie ook de bijdrage van Hennau e.a. in dit themanummer). Eén manier waarop dat tot uiting komt, is dat de verschillen in uitslagen tussen gemeenten beperkt zijn. Partijen die winnen, winnen over het algemeen in vrijwel alle gemeenten en partijen die verliezen, verliezen over het algemeen in vrijwel alle gemeenten. Voorts is het mogelijk te onderzoeken wat kiezers als stemmotief aanhalen. In 2014 bleek dat slechts veertig procent van de Nederlandse kiesgerechtigden zijn keuze bij de gemeenteraadsverkiezing vooral op lokale overwegingen baseert (BMC, 2014, pp. 20-21; zie ook TNS Nipo, 2014 voor vergelijkbare cijfers). Uit Belgisch onderzoek blijkt na codering van een open vraag dat 62,5% van de Vlaamse kiezers vanwege een lokale reden stemde (Marien e.a., 2013, p. 79; zie ook Lefevere, 2013).

4.6. *De formatie*

In de formatiefase zijn enkele van de meest opvallende verschillen met betrekking tot de gemeenteraadsverkiezingen in Nederland en Vlaanderen te vinden. Dat gaat

dan om afspraken vooraf, de lengte van de formatie en de grootte van de coalitie. Vlaanderen heeft de “diep verankerde gewoonte” van het voeren van coalitiesprekken voorafgaand aan de verkiezingen, meestal in het geheim (Wille & Deschouwer, 2013). In de helft van de Belgische gemeenten leidde dat in 2006 tot ‘voorakkoorden’, afspraken tot samenwerking na de verkiezingen, en in zeven procent zelfs tot bestuursakkoorden (Ackaert e.a., 2013, p. 151). Dat wil overigens niet zeggen dat alle akkoorden ook worden uitgevoerd. Onverwacht stemgedrag kan natuurlijk altijd roet in het eten gooien. Nederland kent het begrip voorakkoorden en de praktijk van formele overeenkomsten voorafgaand aan de verkiezingen niet. Wel wordt ook in Nederland enig voorwerk voor coalitieonderhandelingen gedaan. Uit onderzoek onder enkele kleinere gemeenten blijkt dat veel partijen voor de verkiezingen al een beeld hebben van hoe de coalitie er na de verkiezingen uit komt te zien. “Politieke en persoonlijke verhoudingen bepalen in de gehele vier jaar, met een focus op de laatste maanden, voor een belangrijk deel hoe de nieuwe coalitie eruit komt te zien [...] De verkiezingen zijn daarmee geen betekenisloze interventie, maar verre van allesbepalend en vaak niet dominant” (Van Ostaaijen, 2014b, p. 39). Wat samenhangt met het sluiten van voorakkoorden is het snelle formeren. In Nederland was er in 2006 in Bellingwedde met een recordtijd van twee dagen overeenstemming over de voortzetting van de bestaande coalitie. In België zijn na twee dagen de meeste coalities al gesloten en is er meestal ook al een bestuursakkoord (Blockmans e.a., 2013, p. 198). Cijfermatig gezien is het sluiten van een lokale coalitie in Vlaanderen ook gemakkelijker dan in Nederland. Een Nederlandse gemeente telt gemiddeld zeven partijen in de gemeenteraad. In Vlaanderen ligt dat aantal tussen 4 en 4,5 (Binnenlands Bestuur, 2014; Ackaert e.a., 2013, p. 148; Olislagers & Steyvers, 2013, p. 121). Dat werkt door in het aantal partijen dat nodig is voor een coalitie. Na 2012 bestaat 67% van de coalities in Vlaanderen uit twee partijen en 32% uit drie. In Nederland bestaat 12% van de coalities uit twee partijen, 45% uit drie. In 14% van de gemeenten is er zelfs een coalitie met vijf fracties of meer (Boogaard, 2015, p. 335).

5. Leren van elkaar

In dit artikel staan de overeenkomsten en verschillen in het lokaal bestuur en het verloop van de gemeenteraadsverkiezingen in Nederland en Vlaanderen centraal. Het eerste doel daarbij is kennisdeling. Wat weten we eigenlijk over onze noorder- en zuiderbuur en de manier waarop het lokale bestuur daar functioneert? Een tweede doel is het inspireren van debatten over (lokaal) bestuur. Wat kunnen we van elkaar leren? Een derde doel is het verklaren van de verschillen.

Op het eerste gezicht zijn er een aantal overeenkomsten in het lokale bestuur in Nederland en Vlaanderen. Die raken allereerst de (formele) institutionele vorm-

geving en enkele algemene spelregels, de *hardware*. In de Belgische federale en de Nederlandse (meer) gecentraliseerde structuur zijn er op lokaal niveau veel overeenkomsten wat betreft het gehanteerde model (zie ook Mouritzen & Svara, 2002, pp. 61-63). Er is een direct door de bevolking gekozen gemeenteraad met in principe deeltijdraadsleden, die na de verkiezingen de wethouders/schepenen benoemt. Voorts is er een formeel door de overheid benoemde burgemeester en een grotendeels vrij in te richten ambtelijke organisatie. Gemeenten kennen in hun taakuitoefening autonomie, wat wil zeggen dat ze over alles gaan, mits niet door andere overheden onmogelijk gemaakt. Voor deze autonome taak krijgen gemeenten een algemene uitkering van de bovenlokale overheid. Bovendien ontvangen ze een aantal specifieke uitkeringen/subsidiëringen voor de aan hen opgelegde taken en hebben ze een klein (Nederland) of groot (Vlaanderen) eigen belastinggebied. Het monisme in Vlaanderen en het dualisme in Nederland is echter het meest wezenlijke institutionele verschil. Maar vanuit Nederlands perspectief vallen in Vlaanderen in dat verband ook onder meer de opkomstplicht, de vrouwenquota en de wetgeving met betrekking tot het raadsvoorzitterschap op.

De meest wezenlijke verschillen in het lokale bestuur in Nederland en Vlaanderen spelen zich echter niet op het institutionele niveau af, maar op het niveau van de gewoonten en gebruiken, de *software*. In de manier waarop het lokale bestuur werkt, valt in Vlaanderen in de eerste plaats de grotere rol van politiek leiderschap op, met op de achtergrond het belang van een electoraal kiezersmandaat. Burgemeesters zijn in Vlaanderen de spil van het politiek-bestuurlijke systeem en geven meer dan in Nederland richting aan het beleid. De collegeleden hebben in Vlaanderen over het algemeen de grootste groep kiezers achter zich en worden nauwelijks gedwongen op te stappen. In Nederland speelt een electoraal mandaat voor wethouders een beperkte rol. Hun positie is echter kwetsbaarder. Opvallend is verder de aanwezigheid van dubbelmandaten in Vlaanderen. Veel burgemeesters, maar ook verschillende schepenen en raadsleden, hebben naast hun lokaal mandaat een zetel in het Vlaams of Belgisch parlement. Behalve de omvang van dergelijke dubbelmandaten is ook de praktijk van voorakkoorden en de daaropvolgende snelle formaties, vanuit Nederlands perspectief, opvallend. Andere verschillen zitten in de beperktere 'fragmentering' in Vlaamse gemeenteraden (minder partijen in de gemeenteraad) en het grotere aantal niet aan landelijke partijen verbonden partijen en het aantal wethouders van buiten de gemeenteraad in Nederland.

Het ligt voor de hand de verschillen in gewoonten en gebruiken weer te reduceren tot de (verschillen in) institutionele context. En daar zijn ook argumenten voor. Politiek leiderschap lijkt goed te gedijen bij een monistisch systeem en een stemverdelingsstelsel dat grote partijen bevoordeelt (wat ook de fragmentering beperkt). Het hebben of nastreven van een lokaal mandaat is enigszins verklaarbaar als een lokale/regionale achterban ook voor een bovenlokaal mandaat belangrijk is. En de regels met betrekking tot de aanstellingswijze van burgemeesters hebben tot op ze-

kere hoogte invloed op hoe ze functioneren (zie ook Tops e.a., 2015). De institutionele kenmerken bieden echter geen afdoende en zeker geen volledig antwoord op het verklaren van veel van de geconstateerde verschillen in lokaal bestuur en politiek bedrijven. Zoals Van de Voorde in zijn bijdrage aan dit themanummer laat zien, zijn er bijvoorbeeld geen wettelijke of partijstatutaire belemmeringen waarom Nederlandse politici nauwelijks dubbelmandaten hebben. En ook voor de praktijk van voorakkoorden of de diversiteit in lokale of semilokale partijen is geen exclusief institutionele verklaring voorhanden. Voor een antwoord op de vraag hoe die verschillen dan wel te verklaren zijn, is het daarom verleidelijk aansluiting te zoeken bij cultuurhistorische verklaringen die ook voor algemene verschillen tussen Nederland en Vlaanderen gebruikt worden, zoals een traditie van vreemde overheersing in Vlaanderen of het onderscheid tussen katholicisme en protestantisme. Nederlanders en Vlamingen zitten cultuurpsychologisch anders in elkaar en hebben daardoor andere houdingen en verwachtingen ten opzichte van elkaar en van de overheid (zie ook paragraaf 2). Deze verschillen leiden ongetwijfeld tot andere institutionele kaders, maar kunnen ook tot een andere manier van politiek bedrijven leiden op juist die onderdelen waar de institutionele context geen aanleiding tot verschil geeft. Verder onderzoek is hier echter noodzakelijk. Het voordeel van een globaal overzicht zoals hier gepresenteerd, is dat het vele inzichten samenbrengt, overzicht biedt en algemene overeenkomsten en verschillen duidt. Het nadeel is dat het vele vragen onbeantwoord laat. Dat geldt niet alleen voor het verklaren, maar ook voor het in kaart brengen van trends. Verder (longitudinaal) onderzoek is bijvoorbeeld nodig om te zien of Nederland en Vlaanderen de afgelopen jaren meer op elkaar zijn gaan lijken. Hendriks zag daar twintig jaar geleden met de Vlaamse rationaliserings- en objectiveringsslag al aanwijzingen voor (Hendriks, 2000). Maar ook een onderwerp als schaalgrootte vraagt om nader onderzoek, bijvoorbeeld met betrekking tot de aanname dat de grote Vlaamse en Nederlandse gemeenten qua beleid en bestuur overeenkomsten hebben die ze niet delen met de kleinere gemeenten in hun eigen land.⁷

Wat kunnen we ten slotte op basis van de verschillen van elkaar leren? De eerder geschetste institutionele vormgeving in beide gebieden laat ruimte voor een andere invulling van gewoonten en gebruiken. Maar dat wil niet zeggen dat ze zomaar inwisselbaar zijn. Er bestaan bij internationale vergelijking zelden *best practices*, praktijken die zonder meer in een andere cultuur dezelfde resultaten opleveren. Maar vergelijking levert wellicht enkele *good practices* op, praktijken die in een bepaalde context goed werken en die inspirerend kunnen zijn voor de praktijk in een ander land. Van de Vlaamse (en in toenemende mate de Nederlandse) praktijk leren we bijvoorbeeld dat een burgemeester met een stevige lokale worteling (zowel in de lokale politiek als de lokale samenleving) niet noodzakelijk een direct gekozen burgemeester vereist. Ook de dubbelmandaten vormen een interessant voorbeeld. Hoewel die in Vlaanderen tegenwoordig stevig(er) ter discussie staan, is het de vraag of en in hoeverre – op beperkte schaal – vermeende voordelen (ken-

nis van het lokale bovenlokaal inbrengen) opwegen tegen de vermeende nadelen (te weinig tijd of te veel belangenbehartiging)? En we zouden in Nederland van Vlaanderen kunnen leren wat de gevolgen zijn als de burgemeester de gemeenteraad niet meer voorziet. Voorts leert Vlaanderen Nederland dat een groter eigen belastinggebied niet noodzakelijk tot meer autonomie of grotere beleidsvrijheid leidt. Maar als men dat gebied in Nederland toch gaat verhogen, zou een door de gemeente vast te stellen percentage op de inkomstenbelasting, dat vervolgens door de federale overheid wordt geïnd, misschien ook in Nederland kunnen werken. Van de Nederlandse praktijk is dan weer te leren dat een versterking van de rol van de gemeenteraad zonder een (lokale) cultuur waarin ook actief van de aanwezige instrumenten gebruik wordt gemaakt, verspilde moeite is (Castenmiller e.a., 2013; Buylen e.a., 2014). En men zou van Nederland kunnen leren van het succes van lokale partijen, wat de mogelijkheden en effecten zijn van (meer) schepenen van buiten de gemeenteraad en een op onderdelen grotere rol van het bestuur.

6. Tot besluit

In dit artikel is ingegaan op de overeenkomsten en verschillen wat betreft het lokale bestuur en het verloop van de gemeenteraadsverkiezingen in Nederland en Vlaanderen. Hoewel de instituties in Nederland en Vlaanderen vergelijkbaar zijn, blijken de gewoonten en gebruiken waarmee daarvan gebruik wordt gemaakt op onderdelen wezenlijk van elkaar te verschillen. Nederland en Vlaanderen blijven op dat punt enigszins bijzondere en zelfs vreemde burens.⁸ Dat is jammer. Onze geografische, historische en culturele verwantschap biedt aanknopingspunten om ons meer in de overeenkomsten en de verschillen te verdiepen, evenals de achtergronden daarvan te bloot te leggen. Met deze bijdrage heb ik getracht daarvoor een eerste aanzet te doen. Daarachter licht de wens dat Nederlanders en Vlamingen op (lokaal) politiek en bestuurlijk gebied meer interesse in elkaar ontwikkelen om van elkaar te leren en door elkaar geïnspireerd te raken.

Noten

1. Op casus- of themaniveau is meer verschenen. Zie o.a. De Ceuninck & Abma, 2017; Van der Hoeven, 2012; Celis & Wauters, 2012; Vancoppenolle e.a., 2011; Buelens, 2009.
2. Het is maar welke visie je aanhangt. In 1830 scheidde België zich af, maar pas in 1839 werd dat door Koning Willem I erkend.

3. De scores zijn als volgt (tussen haakjes de positie op de ranglijst van 76 gebieden): Machtsafstand Nederland 38 (63) en Vlaanderen 61 (39-40); Individualisme Nederland 80 (4-6) en Vlaanderen 78 (8); Masculiniteit Nederland 14 (73) en Vlaanderen 43 (47-50); Onzekerheidsvermijding Nederland 53 (55) en Vlaanderen 97 (5) (Hofstede e.a., 2016). Bij het onderzoek van Hofstede zijn overigens ook nog wel enkele kanttekeningen te plaatsen. Zo is het een onderzoek dat oorspronkelijk is opgezet onder medewerkers van IBM en betrof het (dus) vooral mensen uit de middenklasse en in latere versies is niet altijd duidelijk op welke meting de cijfers betrekking hebben (zie ook de *frequently asked questions* op www.geert-hofstede.com, geraadpleegd op 7 mei 2017).
4. Dat neemt overigens niet weg dat meer Nederlanders dan Belgen zich primair identificeren met de plaats of stad waar ze wonen (Hendriks e.a., 2013; EVS, 2008).
5. Om de cijfers in perspectief te zetten: na vergelijking met enkele andere Europese landen lijkt in België met name de gehechtheid aan het land laag (gehechtheid aan het lokale is enigszins gelijk aan dat van andere landen). In Nederland geldt een relatief lage score voor zowel het lokale als het nationale (Hendriks e.a., 2013).
6. Het zuiden van Nederland, met name Brabant en Limburg, onderscheidt zich ook op andere onderdelen wat van de rest van Nederland. Zo zijn lokale partijen er traditioneel sterker (Van Ostaaijen, 2012) en wordt er wat betreft stemmotief bovengemiddeld vaak op 'personen' en niet op 'partijen' gestemd (Boogers e.a., 2010). En net als Vlaanderen ondergingen Brabant en Limburg ook een langere periode van 'buitenlandse' overheersing.
7. Zo valt onder meer op dat de wedde/bezoldiging van collegeleden in Nederland en Vlaanderen vooral in de kleine gemeenten van elkaar verschilt. In tegenstelling tot Nederlandse collegeleden zijn de Vlaamse daardoor (in kleine gemeenten) vaker tevens van neveninkomsten afhankelijk.
8. De term 'vreemde burenen' is van Eppink (1998), die overigens ook over hardware en software sprak.

Bibliografie

- Aardema, H., Boogers, M., & Korsten, A. (2012). Vallende wethouders. Een verkenning van de vertrekredenen van onvrijwillig teruggetreden bestuurders op lokaal niveau. *Bestuurswetenschappen*, 66(2), 13-34.
- Ackaert, J. (2006). *Politiek in mijn gemeente*. Leuven: Uitgeverij Davidsfonds NV /Brussel: Uitgeverij Politeia.

- Ackaert, J., De Winter, L., Dumont, P., & Hennau, S. (2013). Met man en macht. Over mensen, macht en beleid bij lokale coalitievorming. In: K. Deschouwer, T. Verthé & B. Rihoux, *Op zoek naar de kiezers. Lokale partijafdelingen en de gemeenteraadsverkiezingen van oktober 2012* (pp. 147-165). Oostkamp: Flin Graphic Group.
- Binnenlands Bestuur (2014). 'Regenten' lastig van pluche te krijgen. 9 april 2014 (website).
- Blockmans, T., Geys, B., Heyndels, B. & Mahieu, B. (2013). De diepte van het water en de lengte van de brug. In: K. Deschouwer, T. Verthé & B. Rihoux, *Op zoek naar de kiezers. Lokale partijafdelingen en de gemeenteraadsverkiezingen van oktober 2012* (pp. 191-219). Oostkamp: Flin Graphic Group.
- BMC (2014). *Gemeenteraadsverkiezingen 2014. Wie stemt, wat en waarom?* Amersfoort: BMC onderzoek.
- Boogaard, G. (2015). Van afspiegelingscolleges naar procescolleges. Decentrale coalitievorming in 2014. *Tijdschrift voor Constitutioneel Recht* 6(4): 330-344.
- Boogers, M., Ostaijen, J. J. C. van, & Slagter, L. (2010). *Lokale kiezers: lokale keuzes? Onderzoek naar de achtergronden en de betekenis van het stemgedrag bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2010*. Tilburg: Universiteit van Tilburg.
- Buelens, J. (2009). Volksraadplegingen: kan België wat leren van Nederland? *Res Publica*, 51, 13-33.
- Buylen, B., Castenmiller, P. & De Ceuninck, K. (2014). Controle op Nederlandse wijze in Vlaamse gemeenten: pure science fiction of realistisch toekomstscenario? De controlerende rol van de gemeenteraad in Vlaanderen en Nederland doorgelicht. *Vlaams Tijdschrift voor Overheid en Management (VTOM)*, 47-62.
- Caluwaerts, D., Reuchamps, M. & Brans, M. (2013). Van macht naar massa. Burgerparticipatie op het lokale niveau. In: K. Deschouwer, T. Verthé & B. Rihoux, *Op zoek naar de kiezers. Lokale partijafdelingen en de gemeenteraadsverkiezingen van oktober 2012* (pp. 219-243). Oostkamp: Flin Graphic Group.
- Castenmiller, P., Van Dam, M., & Peters, K. (2013). "Geven de Raad alle inlichtingen...", een onderzoek naar informatievoorziening aan de gemeenteraad. Den Haag: Stichting Decentraalbesteding.nl.
- Celis, K., & Wauters, B. (2012). Vertegenwoordiging van oude en nieuwe breuklijnen in de Lage Landen. *Res Publica*, 54, 309-331.
- Daadkracht (2017). *Nationaal raadsledenonderzoek 2017. Vijfde trendonderzoek naar de tijdsbesteding en werkzaamheden van gemeenteraadsleden*. Den Haag: Raadslid.nu.
- Dassonneville, R., Hooghe, M., Marien, S., & Pilet, J-P. (2013). *De lokale kiezer. Het kiesgedrag bij de Belgische gemeenteraadsverkiezingen van oktober 2012*. Amersfoort: Wilco.
- De Ceuninck, K., & Abma, K. (2017) Het herindelingsbeleid van Vlaanderen en Nederland vergeleken. *Bestuurswetenschappen*, 2(71), 39-60.

- De Foer, S. (2001). *Onder Hollanders. Een Vlaming ontdekt Nederland*. Amsterdam: Uitgeverij Balans.
- De Rynck, F., & Wayenberg, E. (2010). Belgium. In: M. Goldsmith, & E. Page, *Changing Government Relations in Europe. From localism to intergovernmentalism* (pp. 14-30). Londen/New York: Routledge.
- De Rynck, F., Depauw, E., & Pauly, R. (2017). De commons: zelfregulerend of afhankelijk? Een analyse van arrangementen. *Oikos*, 81(1), 20-35.
- Deschouwer, K., Verthé, T., & Rihoux, B. (2013). *Op zoek naar de kiezers. Lokale partijafdelingen en de gemeenteraadsverkiezingen van oktober 2012*. Oostkamp: Flin Graphic Group.
- Edelenbos, J., & Monnikhof, R. (2001). *Lokale interactieve beleidsvorming. Een vergelijkend onderzoek naar de consequenties van interactieve beleidsvorming voor het functioneren van de lokale democratie*. Utrecht: Lemma BV.
- Eppink, D.J. (1998). *Vreemde burenen. Over politiek in Nederland en België*. Amsterdam/Antwerpen: Uitgeverij Contact.
- Eurobarometer (2017). <http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm> (geraadpleegd in mei 2017).
- EVS (1999). <http://zacat.gesis.org/webview/main.jsp?object=http://zacat.gesis.org/obj/fCatalog/Catalog5> (geraadpleegd in mei 2017).
- EVS (2008). <http://zacat.gesis.org/webview/main.jsp?object=http://zacat.gesis.org/obj/fCatalog/Catalog5> (geraadpleegd in mei 2017).
- Falter, R. (2005). *1830 De scheiding van Nederland, België en Luxemburg*. Tiel: Uitgeverij Lannoo nv.
- Gerritsen, M. (2014). Vlaanderen en Nederland: één taal, twee culturen. *Neerlandia, Nederlands-Vlaams tijdschrift voor taal, cultuur en maatschappij*, 118(1), 26-30.
- Goldsmith, M., & Page, E. (2010). *Changing Government Relations in Europe. From localism to intergovernmentalism*. Londen/New York: Routledge.
- Hendriks, F. (2000). Het Vlaams openbaar bestuur vanuit Nederlands perspectief. *Overheid in Beweging*, 3, 3-19.
- Hendriks, F., Van Ostaaijen, J.J.C., Van der Krieken, K., & Keijzers, M. (2013). *Legitimitetsmonitor Democratisch Bestuur 2013. Een metamonitor van de legitimiteit van het democratisch bestuur in Nederland*. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.
- Heyerick, A., & Steyvers, K. (2013). 4. Lokaal of nationaal? Het beste van twee werelden combineren. In: H. Reynaert, & K. Steyvers, *De kerktorenpolitiek voorbij? Lokale politiek in Vlaanderen* (2de ed.) (pp. 99-121). Brugge: Uitgeverij Vanden Broele.
- Hofstede, G. (2007). *Allemaal andersdenkenden. Omgaan met cultuurverschillen*. Amsterdam: Contact.
- Hofstede, G., Hofstede, G.-J., & Minkov, M. (2016). *Allemaal andersdenkenden. Omgaan met cultuurverschillen* (herziene en ingekorte ed.). Amsterdam/Antwerpen: Uitgeverij Business Contact.

- Karsten, N., Schaap, L., Hendriks, F., van Zuydam, S., & Leenknecht, G. (2014). *Majesteitelijk en magistratelijk. De Nederlandse burgemeester en de staat van het ambt*. Tilburg: Tilburg University.
- Kockelmans, F., & Wilms, D. (2011). *Overleven in België. Een handleiding voor Nederlanders*. Maassluis: Compaan Uitgevers.
- Korsten, A. (2011). *De uitblijvende struikelpartijen van Vlaamse schepenen. Analyse van het Vlaamse lokaal bestuur*. www.arnokorsten.nl (geraadpleegd op 9 mei 2017).
- Lefevere, J. (2013). Hoofdstuk 4. Zijn lokale verkiezingen tweederangsverkiezingen? In: R. Dassonneville, M. Hooghe, S. Marien, & J-P. Pilet, *De lokale kiezer. Het kiesgedrag bij de Belgische gemeenteraadsverkiezingen van oktober 2012* (pp. 93-117). Amersfoort: Wilco.
- Loughlin, J., Hendriks, F., & Lidström, A. (2011). *The Oxford Handbook of Local and Regional Democracy in Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Marien, S., Hooghe, M., & Dassonneville, R. (2013). Hoofdstuk 3. Het belang van lokale argumenten en loyaliteiten: Het verschil tussen federale en lokale stemvoorkeuren. In: R. Dassonneville, M. Hooghe, S. Marien, & J-P. Pilet, *De lokale kiezer. Het kiesgedrag bij de Belgische gemeenteraadsverkiezingen van oktober 2012* (pp. 67-93). Amersfoort: Wilco.
- Ministerie van BZK (2016). *Staat van het Bestuur 2016*. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.
- Mouritzen, P., & Svara, J. (2002). *Leadership at the Apex. Politicians and Administrators in Western Local Governments*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Olislagers, E., & Steyvers, K. (2013). 5. De zoektocht naar de ideale partner: coalitievorming en portefeuillevverdeling na de gemeenteraadsverkiezingen van 2012. In: H. Reynaert, & K. Steyvers, *De kerktoerenpolitiek voorbij? Lokale politiek in Vlaanderen* (2de ed.) (pp. 121-141). Brugge: Uitgeverij Vanden Broele.
- Page, E., & Goldsmith, M. (1987). *Central and Local Government Relations: A Comparative Analysis of West European Unitary States*. Londen: Sage Publications Ltd.
- Reynaert, H., & Steyvers, K. (2010). *De kerktoerenpolitiek voorbij? Lokale politiek in Vlaanderen* (2de ed.). Brugge: Uitgeverij Vanden Broele.
- Reynaert, H., & Steyvers, K. (2013). *De kracht van verankering? De verkiezingen van 14 oktober 2012*. Brugge: Vanden Broele.
- Rodenbach, J., Steyvers, K., & Reynaert, H. (2013). 6. Tussen Dorpsstraat en Wetstraat? Burgemeesters als stemmenkampioenen en cumulards? In: H. Reynaert, & K. Steyvers, *De kracht van verankering? De verkiezingen van 14 oktober 2012* (pp. 141-160). Brugge: Vanden Broele.
- Schaap, L. (2015). *Lokaal bestuur. Zevende druk*. Dordrecht: Convoy Uitgevers BV.
- SCP (2013). *Continu Onderzoek Burgerperspectieven 2013*|4. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

- Steyvers, K. (2010a). Hoofdstuk 1. Wat is lokale politiek? In: H. Reynaert, & K. Steyvers, *De kerktorenpolitiek voorbij? Lokale politiek in Vlaanderen* (2de ed.) (pp. 15-41). Brugge: Uitgeverij Vanden Broele.
- Steyvers, K. (2010b). Hoofdstuk 8. De burgemeester: van regent tot eerste gemeenteburger. In: H. Reynaert, & K. Steyvers, *De kerktorenpolitiek voorbij? Lokale politiek in Vlaanderen* (2de ed.) (pp. 183-199). Brugge: Uitgeverij Vanden Broele.
- Steyvers, K., & Bruneel, D. (2010). Hoofdstuk 11. Lokale ambtenaren. In: H. Reynaert, & K. Steyvers, *De kerktorenpolitiek voorbij? Lokale politiek in Vlaanderen* (2de ed.) (pp. 235-259). Brugge: Uitgeverij Vanden Broele.
- Steyvers, K., & De Ceuninck, K. (2013). 1. De kracht van verandering of plus ça change? De gemeenteraadsverkiezingen van 2012 in het licht van de trends sinds de fusies van 1976. In: H. Reynaert, & K. Steyvers, *De kracht van verankering? De verkiezingen van 14 oktober 2012* (pp. 15-41). Brugge: Vanden Broele.
- Steyvers, K. & Reynaert, H. (2010a). Hoofdstuk 4. De gemeenteraadsverkiezingen als brandpunt van de lokale representatieve democratie. In: H. Reynaert, & K. Steyvers, *De kerktorenpolitiek voorbij? Lokale politiek in Vlaanderen* (2de ed.) (pp. 95-127). Brugge: Uitgeverij Vanden Broele.
- Steyvers, K. & Reynaert, H. (2010b). Algemeen besluit: de kerktorenpolitiek voorbij? In: H. Reynaert, & K. Steyvers, *De kerktorenpolitiek voorbij? Lokale politiek in Vlaanderen* (2de ed.) (pp. 301-309). Brugge: Uitgeverij Vanden Broele.
- TNS Nipo (2014). *Gemeenteraadsverkiezingen gaan eindelijk echt lokaal*. Website TNS Nipo.
- Tops, P.W. (2006). Stedelijk Activisme in Vlaanderen en Nederland. Drie opgaven om de stad van iedereen te maken. In: F. De Rynck, & H. Reynaert, *De Gentse Lezingen*. Brugge: Vanden Broele.
- Tops, P.W., Karsten, N. & Van Ostaaijen, J.J.C. (2015). *De aanstellingswijze gewogen: Een overzicht van argumenten voor en tegen verschillende modellen van aanstelling van de burgemeester*. Den Haag: Nederlands Genootschap van Burgemeesters.
- Van Bever, E. & Verhelst, T. (2010) Hoofdstuk 7. Het college van burgemeesters en schepenen: de lokale macht ontbloeit? In H. Reynaert, & K. Steyvers, *De kerktorenpolitiek voorbij? Lokale politiek in Vlaanderen* (2de ed.) (pp. 167-183). Brugge: Uitgeverij Vanden Broele.
- Vancoppenolle, D., Noordegraaf, M., & Steen, A. van der (2011). Politieke ambtenaren? Formele en feitelijke rolverschillen tussen Nederlandse politieke assistenten en Vlaamse kabinetsmedewerkers, *Bestuurskunde*, 2, 63-74.
- Van der Hoeven, Q. (2012). *Van Anciaux tot Zijlstra. Cultuurbeleid en cultuurparticipatie in Nederland en Vlaanderen*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.
- Van Istendael, G. (1990). *Het Belgisch labyrint of De schoonheid der wanstaltigheid*. Amsterdam: Uitgeverij de Arbeiderspers.

- Van Ostaaijen, J.J.C. (2010). Leren van Vlaanderen: kenmerken van de Vlaamse burgemeester ter inspiratie voor het Nederlandse debat. *Justitiële verkenningen: de burgemeester*, 36(3), 61-72.
- Van Ostaaijen, J.J.C. (2012). Ondertussen in de lokale politiek. De ontwikkeling van lokale politieke partijen, de Leefbaar-beweging en Pim Fortuyn. *Beleid en Maatschappij*, 2(39), 194-201.
- Van Ostaaijen, J.J.C. (2013). Afrekenen met de deelgemeenten: Het functioneren van binnengemeentelijke decentralisatie in Rotterdam en Antwerpen en een vergelijking met dorps- en wijkraden. *Bestuurswetenschappen*, 5-6, 94-115.
- Van Ostaaijen, J.J.C. (2014a). Hoe word je wethouder? Een onderzoek naar de transparantie en het democratisch gehalte van de wethoudersvoordracht. *Bestuurswetenschappen*, 2, 68-86.
- Van Ostaaijen, J.J.C. (2014b). *Bevlogen en begrensd. Een analyse van de gemeenteraadsverkiezingen 2014*. Tilburg: Tilburg University.
- Van Ostaaijen, J.J.C., Karsten, N., & Tops, P.W. (2016). De kracht van kleinschalig bestuur. Een onderzoek naar de mogelijkheden en opportuniteiten van het binnengemeentelijk samenwerkingsmodel in Antwerpen. Tilburg: Tilburg University.
- Van Wijk, E. (2010). *Waarom Belgen niet kunnen voetballen en Nederlanders nooit wereldkampioen worden. Over de moeizame samenwerking tussen Belgen en Nederlanders*. Leuven: Uitgeverij LannooCampus.
- Verhelst, T., & Van Bever, E. (2010). Hoofdstuk 6. De gemeenteraad: hoeksteen van de lokale democratie? In: H. Reynaert, & K. Steyvers, *De kerktoerenpolitiek voorbij? Lokale politiek in Vlaanderen* (2de ed.) (pp. 149-167). Brugge: Uitgeverij Vanden Broele.
- Verthé, T. (2013). Samen sterk? Kartelvorming bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2012. In: K. Deschouwer, T. Verthé & B. Rihoux, *Op zoek naar de kiezers. Lokale partijafdelingen en de gemeenteraadsverkiezingen van oktober 2012* (pp. 49-73). Oostkamp: Flin Graphic Group.
- Voerman, G., & Boogers, M. (2014). *Rekrutering van kandidaten voor de gemeenteraadsverkiezingen in 2006, 2010 en 2014: kandidaatstellingsproblemen vergeleken en verklaard*. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.
- Wille, F., & Deschouwer, K. (2013). Anticiperen om te regeren. De plaats van voorakkoorden in de gemeentelijke coalitievorming. In: K. Deschouwer, T. Verthé & B. Rihoux, *Op zoek naar de kiezers. Lokale partijafdelingen en de gemeenteraadsverkiezingen van oktober 2012* (pp. 165-191). Oostkamp: Flin Graphic Group.